

استاندارد «توصیف و دسترسی به منبع (RDA)» و انتشارات ایرانی - اسلامی

■ سید مهدی طاهری^۱

دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی و عضو هیئت علمی مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی

در گذشته برای

ثبت اطلاعات

کتاب‌شناختی

انتشارات

ایرانی - اسلامی

از فرآیندی به نام

فهرست‌نگاری

استفاده می‌شد

که سیاهه‌ها و

فهرست‌هایی از

مجموعه‌های شخصی

و کتابخانه‌ها تولید

می‌کرد

دیگر، باعث پیدایش استاندارد جدیدی با نام استاندارد «توصیف و دسترسی به منبع»، بر اساس استاندارد قبلی و مدل مفهومی «ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتاب‌شناختی» شد. «استاندارد توصیف و دسترسی به منبع» سعی دارد دستورالعمل‌ها و رهنمودهایی جامع برای توصیف کتاب‌شناختی، و تعیین و ثبت روابط انواع اشیای محتوایی مربوط به مناطق و بافت‌های خاص موجود در دنیا را ارائه دهد. این استاندارد با استاندارد پیشین (ای. ای. سی. آر. ۲۰) تفاوت‌های اساسی دارد؛ از جمله اختصاص یک بخش از دو بخش اصلی استاندارد به تعیین و توصیف روابط میان اشیای محتوایی (روابط کتاب‌شناختی یا روابط بین موجودیت‌ها) در دو سطح درونی (شیء) و بیرونی (با دیگر اشیاء) است. ویژگی دیگر تأکید بر جنبه بین‌المللی استاندارد است؛ به عبارت دیگر، استاندارد سعی کرده ویژگی‌های بومی دیگر بافت‌های انتشاراتی را نیز پوشش دهد. برگزاری کنفرانس‌های متعدد در نقاط مختلف دنیا از سوی «کمیته مشترک برای گسترش آر. ای. سی. آر. ۲۰» در زمان تدوین استاندارد، تلاش‌هایی بود در این راستا. اگر چه بررسی‌های کلی رهنمودها و دستورالعمل‌های استاندارد حاکی از آن است که این استاندارد نسبت به استاندارد پیشین، بویژه به دلیل تقویت شناسایی و پراختن به روابط کتاب‌شناختی، با ویژگی‌های بومی انتشارات ایرانی - اسلامی سازگارتر است، اما به دلیل مینا قراردادن قواعد پیشین (ای. ای. سی. آر. ۲۰) و مدل مفهومی اف. آر. بی. آر. و عدم توجه کافی و مطالعه ویژگی‌های انتشارات دیگر کشورها و بافت‌های خاص، بویژه بافت ایرانی - اسلامی، قادر به پاسخ‌گویی کامل نیازهای بومی نیست. بدیهی است تبیین این مسئله نیاز به انجام پژوهش‌هایی مستقل در سطح پایان‌نامه‌های دانشگاهی دارد.

بررسی میزان سازگاری و پاسخ‌گویی استاندارد «توصیف و دسترسی به منبع» نسبت به سازماندهی و فهرست‌نویسی اشیاء محتوایی ایرانی - اسلامی باید از دو جنبه مورد پژوهش و مطالعه قرار گیرد؛ نخست، رهنمودها و دستورالعمل‌های ارائه‌شده از سوی استاندارد برای توصیف اشیاء محتوایی که در بخش اول استاندارد ارائه شده است، و دیگر، رهنمودهای ارائه‌شده در بخش دوم استاندارد برای تعیین و ثبت روابط میان اشیاء محتوایی. روشن

تألیف و نگارش از گذشته در نزد ایرانیان از جایگاه خاصی برخوردار بوده است و از لحاظ تاریخی به زمان‌های بسیار کهن باز می‌گردد. مسلمانان نیز پس از اسلام و از اوایل قرن اول هجری با ثبت و یادداشت آیات و احادیث فعالیت حرفه‌ای خود را در حوزه نگارش آغاز کردند. پس از ورود دین اسلام به ایران، آثار ایرانی جنبه دیگری به خود گرفت و به شدت متأثر از فرهنگ اسلامی شد. این تأثیر به‌نوبه خود موجب ارائه بازخوردهایی نیز به آثار اسلامی شد و در گسترش و ایجاد شکل‌های جدیدی از آثار اسلامی نقش به‌سزایی ایفا کرد. بنابراین، نوع جدیدی از انتشارات یعنی انتشارات ایرانی - اسلامی به‌وجود آمد که مانند دیگر بافت‌ها و کشورها دارای ویژگی‌های بومی خاص و متفاوتی از دیگر انتشارات است. در گذشته برای ثبت اطلاعات کتاب‌شناختی انتشارات ایرانی - اسلامی از فرآیندی به نام فهرست‌نگاری استفاده می‌شد که سیاهه‌ها و فهرست‌هایی از مجموعه‌های شخصی و کتابخانه‌ها تولید می‌کرد. در ایران، پس از تأسیس رشته کتابداری، قواعد فهرست‌نویسی کشورهای انگلوساکسون (ای. ای. سی. آر. ۲۰) به دلیل قوت و پاسخ‌گویی نسبت به بخشی عمده از نیازهای بومی مورد توجه قرار گرفت و از آن پس در کتابخانه‌ها و مراکز خدمات کتابداری متداول شد. اما این قواعد به دلیل مبنای طراحی خود - یعنی ویژگی‌های انتشارات کشورهای انگلوساکسون و دین مسیحیت - همواره نسبت به ویژگی‌های بومی انتشارات ایرانی - اسلامی کاستی‌هایی را نشان می‌داد. تا کنون درخصوص بومی‌سازی این قواعد، تلاش‌هایی از سوی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و دیگر اشخاص حقیقی و حقوقی انجام گرفته است. با این وجود هیچ‌گاه قواعد یادشده پاسخ‌گوی کامل نیازهای بومی نبوده است. تجربیات عملی کتابخانه‌ها، انجام گسترش‌ها از سوی برخی اشخاص حقیقی و حقوقی و برخی مطالعات و پژوهش‌های صورت‌گرفته از جمله پژوهش آراسته (۱۳۸۹) دلیلی بر این مدعاست. این عدم پاسخ‌گویی کامل نیازها و ویژگی‌های بومی انتشارات ایرانی - اسلامی در دیگر استانداردهای غیربومی - مانند طرح‌های رده بندی - نیز دیده می‌شود. تحولات جدید در محیط و رسانه‌های اطلاعاتی از یک سو و گستردگی استفاده از قواعد پیشین فهرست‌نویسی در کشورهای مختلف دنیا از سوی

قواعد فهرست‌نویسی

کشورهای

انگلساکسون (ای)

ای.سی.آر. (۲) به دلیل

مبنای طراحی خود

– یعنی ویژگی‌های

انتشارات کشورهای

انگلساکسون و دین

مسیحیت – همواره

نسبت به ویژگی‌های

بومی انتشارات ایرانی

– اسلامی کاستی‌هایی

را نشان می‌داد

است قبل از پرداختن به این بررسی باید ویژگی‌های انتشارات (اشیاء محتوایی) ایرانی – اسلامی دقیقاً تبیین و مشخص گردد (حتی در قالب مطالعاتی مستقل). به‌طور کلی این ویژگی‌ها را می‌توان اینگونه برشمرد:

۱. تنوع اشیاءمحتوایی. اشکال مختلفی از اشیاء محتوایی در بافت ایرانی – اسلامی به‌چشم می‌خورد که برخی از آنها در دیگر بافت‌ها وجود ندارند؛ مانند تحریرها، تقریرها، گزیده‌ها، ذیل‌ها، حاشیه‌ها، شرح‌ها، کشف‌الابیات‌ها، کشف‌الآیات‌ها، مستدرکات، مستخرجات، ترجمه‌ها، اقتباس‌ها، و ...؛

۲. گستردگی و تنوع روابط میان اشیاء به پیروی از بند یک. بسیاری از انواع اشیاء محتوایی که در بافت انتشارات ایرانی – اسلامی وجود دارند، بازآفرینی‌ها و بازنمون‌هایی از دیگر اشیاء هستند. این موجب تنوع روابط و گستردگی شبکه روابط می‌گردد؛

۳. اشیاء محتوایی این بافت بیشتر مفهوم – پایه هستند تا اصطلاح – پایه؛

۴. آمیختگی فرهنگ ایرانی و فرهنگ اسلامی که تنوع (صورت‌های جدیدی از) اشیاء محتوایی و روابط را در پی دارد؛

۵. محوریت قراردادن خود اشیاء محتوایی تا پدیدآورندگان آنها نسبت به سایر محیط‌های اجتماعی (از جمله دنیای غرب). به عبارت دیگر عنوان شیء محتوایی بر نام پدیدآورنده (گان) آن ترجیح داده می‌شود (بیشتر بر اساس مسائل اعتقادی)؛

۶. وابستگی زیاد از لحاظ محتوایی به تعداد محدودی از منابع (مانند قرآن، نهج‌البلاغه و سایر کتب روایی پایه) که منابع هسته اسلامی محسوب می‌شوند؛

۷. وابستگی زیاد به مسائل اعتقادی و مذهبی (به‌طور کلی فرهنگی)؛

۸. تعدد دیدگاه‌ها و رویکردها در طبقه‌بندی منابع و علوم ایرانی – اسلامی که بر بافت انتشاراتی آن تأثیر گذار است.

هر یک از ویژگی‌های این انتشارات (اشیاء محتوایی) می‌تواند بر توصیف و دسترسی به آن تأثیر گذارد. این ویژگی‌ها مانند ویژگی‌های انتشارات دیگر کشورها و بافت‌ها، ریشه در مسائل اجتماعی، اعتقادی، مذهبی و فرهنگی جامعه ایرانی و اسلامی دارد، با این تفاوت که غنای فرهنگ ایرانی – اسلامی تنوع بیشتری به اشیاء محتوایی این حوزه و روابط آنها داده است. گمان می‌رود این ویژگی‌ها محیطی بسیار مناسب را برای ارزیابی استاندارد جدید فراهم کرده، بازخوردهایی جهت رشد استاندارد ارائه دهد.

در حال حاضر نسخه آزمایشی استاندارد آر.دی.ای. بر روی وبگاه www.rdatoolkit.org قابل دسترسی است و کاربران می‌توانند بازخوردهای خود را به اصل استاندارد و سیستم نرم‌افزاری آن ارائه کنند. این بدان معنی است که امکان اصلاحات و بازنگری در متن و محتوای استاندارد فراهم است. تصور می‌شود استاندارد جدید به‌طور جامع پاسخ‌گوی ویژگی‌های بومی انتشارات ایرانی – اسلامی نباشد؛ به عبارت دیگر، ویژگی‌ها و جنبه‌های خاصی در این بافت انتشاراتی و انواع دیگری از روابط کتاب‌شناختی (روابط

میان موجودیت‌ها) میان انتشارات ایرانی – اسلامی وجود دارد و باید تمهیدات (رهنمودها و دستورالعمل‌های) لازم برای توصیف، تعیین، و ثبت آنها در آر.دی.ای. دیده شود. این می‌تواند موجب غنای استاندارد آر.دی.ای. شده، جنبه بین‌المللی بودن آن را تقویت کند. یافته‌های پژوهش‌ها و مطالعات مستقل بر روی این موضوع، راه‌حل‌های لازم را به آن استاندارد ارائه داده، جایگاه بالای انتشارات ایرانی – اسلامی را در جهان کتاب‌شناختی نشان می‌دهد. نگارنده امیدوار است این یادداشت شروعی برای پژوهش‌های بیشتر در ایران در آینده‌ای نزدیک باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. taherismster@gmail.com

2. AACR2

۳. آراسته، منوچهر (۱۳۸۹). «بررسی کتاب‌های چاپ سنگی ایران دوره محمد شاه تا اواسط دوره ناصری موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی از بعد ویژگی‌های کتاب‌شناسی، نسخه‌شناسی، قواعد فهرست‌نویسی، و ساختار مارک، پایان‌نامه ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

4. Resource Description and Access (RDA)

5. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)

6. Bibliographic Relationships

7. Entity Relationships (ER)

8. A Hierarchy of Relationships

9. Concept-based

10. Term-based

مآخذ

1. Joint Steering Committee for Development of RDA (2010). "RDA: Resource Description and Access: Background". [online]. Available: <http://www.rda-jsc.org/rda.html> [accessed 05 Agu. 2010].

2. Kiorgaard, Deirdre (2008). RDA: Resource Description and Access.... [online]. Available: <http://www.rda-jsc.org/docs/5rda-fullldraft-toc.pdf> . [accessed 05 Agu. 2010].

3. "RDA BACKGROUND". [online]. Available: <http://www.rdatoolkit.org/background> . [accessed 05 Agu. 2010].

4. Tillett, Barbar B. (2008). "The Influences of FRBR on RDA: Resource Description and Access". [online]. Available: http://presentations.ala.org/images/1/1e/Getting_ready_for_RDA_FRBR_influences_2008rev_color.pdf . [accessed 05 Agu. 2010].

5. Wikipedia (2010). Resource Description and Access. [online]. Available: http://en.wikipedia.org/wiki/Resource_Description_and_Access . [accessed 05 Agu. 2010].